

Kriittinen esitys Kiinan lähihistoriasta ja talousmallista

Frank Dikötter:

China After Mao. The Rise of a Superpower.

Bloomsbury Publishing 2022. 390 s.

ISBN 978-163-973-051-3.

Alankomaalaisen Hongkongissa opettavan Kiinan historian professorin Frank Dikötterin kirja on neljäs ja viimeinen osa hänen Kiinan lähihistoriaa käsittelevästä kirjasarjastaan. Teos käsittelee aikakautta Maon kuolemasta vuonna 1976 aina 2010-luvun alkuun, jota kutsutaan myös Kiinan uudistuskaudeksi. Joidenkin mielestä uudistuskausi jatkuu yhä, toiset näkevät sen päättyneen juuri 2010-luvun alussa Kiinan nykyisen johtajan Xi Jinpingin noustua valtaan. Kattavia Kiinan uudistuskauden historioita ei ole monta tarjoilla, joten Dikötterin kirja on tärkeä lisä aikakautta koskevaan tutkimuskirjallisuuteen.

Dikötterin kirja jatkaa hänen kirjasarjaansa myös tyylin ja fokuksen osalta, joka on pääosin poliittisessa taloudessa ja Kiinan talouden kehityksen selittämisessä. Tästä painotuksesta johtuen kirja ei ole erityisen hyvä Kiinan uudistusajan poliittinen historia. Vaikka kauden keskeiset poliittiset tapahtumat toimivat kirjan kronologisena runkona, niiden kuvauksen tai selittämisen osalta kirja tuo vain vähän tai ei lainkaan uutta tietoa tai tulkintaa. Vuoden 1989 Pekingin kevättä lukuun ottamatta Dikötter ei edes pyri selittämään tapahtumia niiden eliittipoliittisessa kontekstissa, vaan keskittyä enemmän uudistusten taloudellisiin syihin ja seurauksiin. Tässä suhteessa esimerkiksi nyt jo vanha Richard Baumin *Burying Mao* (1996) on paljon tietorikkaampi työ, vaikkei tietenkään kata yhtä pitkää ajanjaksoa kuin Dikötterin teos. Tyyllisesti Dikötterin kirja, kuten sarjan aiemmatkin osat, on erittäin kriittinen Kiinan kommunistista puoluetta ja sen harjoittamaa politiikkaa kohtaan. Aihetta kritiikkiin tietysti löytyy Kiinan lähihistoriasta yllin kyllin.

Kirjan vahvin anti on sen esittämä tulkinta Kiinan talousuudistusten synnystä ja luonteesta. Dikötterin keskeinen argumentti on, että Kiinan talousuudistuksissa ei ollut kyse maan siirtymisestä markkinatalouteen (niin sanotusta transitiosta), eikä varsinkaan politiikan liberalisoinnista. Uudistuksissa on ollut kyse siirtymisestä pois maolaisesta talousmallista (”de-maosaatio”) ja keinojen etsimisestä tavoille, joilla puolue pysyy vallassa ja pystyy ohjaamaan myös taloutta, mutta samalla mahdollistaa talouskasvun. Keinoksi valikoituivat 1980-luvun alusta lähtien klassisen stalinistisen komento-talouden purkaminen asteittain ja sen korvaaminen laajalla valtion omistuksella taloudessa yhdistettynä markkinoihin sekä talouden avaamiseen ulkomaankaupalle ja investoinneille.

Dikötter kritisoikin kirjassaan 1990-luvulta lähtien muodikkaan transitioteorian kannattajia siitä naiivista perusoletuksesta, että Kiinan talous olisi siirtymässä markkinataloudeksi. Kuten hän osoittaa, markkinatalous ei koskaan ole ollut kommunistisen puolueen uudistuskauden tavoite, oli puolueen pääsihteerinä ollut kuka tahansa. Samanlaisen kritiikin Dikötter kohdistaa kirjassaan niihin tutkijoihin, jotka ovat tulkinneet Kiinan uudistusajan poliittista kehitystä demokratisaation näkökulmasta. Se ei ole ollut koskaan puolueen tavoite, pelkästään joidenkin yksittäisten puolueen jäsenten ja toisinajattelijoiden unelma, jonka puolue on tukahduttanut kerran toisensa jälkeen.

Dikötterin oma teesi on, että talousuudistukset ovat olleet sarja nytkähdellen edenneitä päätöksiä, joihin valtiojohtoisen talouden rakenteelliset ongelmat ovat puoluejohdon ajaneet. Kuten Dikötter osoittaa kirjassaan, Kiinan talouden perusongelmana ovat olleet tappiota tekevät valtionyritykset. Kiinan tapauksessa valtionyritys on tarkoittanut kaikkea paikallistason kuntien omistamista pienistä ja keskisuurista yrityksistä keskushallinnon johtamiin yritysjätiläisiin. Näistä kaikista harva on ollut aidosti voitollinen.

Kun jonkun taloussektorin tilanne on kriisiytynyt liian pahasti, kuten maatalouden kollektiivien 1970-luvun lopussa, puolue on ollut pakotettu tekemään uudistuksia. Joissain tapauksissa uudistukset ovat olleet tosiasioiden hyväksymistä: 1980-luvun alun maatalouden kollektiivien purkaminen tapahtui paikallistasolla pitkälti keskushallinnon määräyksiä rikkoen tai niitä vain hyvin väljästi tulkiten. Purkamisen virallistaneet päätökset tulivat vasta jälkikäteen. Samoin kävi, kun yksityisyrietykset laillistettiin 1980-luvun lopulla.

Toinen uudistuksiin ajanut dynamiikka on Dikötterin mukaan ollut valtion rahojen loppumisen tuoma pakko. Esimerkiksi 1990-luvun lopun suuren valtionsektorin reformin, jota jotkut tarkkailijat kutsuivat yksityistämiseksi, aikaansai se, että Maailman kauppajärjestön jäsenyyteen valmistautuneen maan valtionyritykset tekivät tappiota ja vaativat valtavia subventioita valtion budjetista. Päästäkseen tappioista eroon valtio järjesteli uudelleen yrityksensä omistusrakenteen myymällä, yhdistämällä ja lakkauttamalla niitä sekä muuntamalla ne osakeyhtiöiksi ja siten tuomalla niihin uutta pääomaa. Samalla yritysten laajat sosiaaliset vastuut purettiin. Valtio pysyi silti yritysten pääomistajana, eikä sen kontrolli suuresta osasta taloutta siten koskaan hävinnyt minnekään. Varsinainen yksityinen sektori on Kiinassa ollut dynaaminen, mutta pysynyt pienenä, koska valtionsektoria on systemaattisesti suosittu. Dikötterin argumentit uudistusten reaktiivisuudesta ovat uskottavia ja niille on tukea myös muussa tutkimuskirjallisuudessa, mutta samalla on myös perusteita väittää, että 1990-luvulta lähtien talousuudistukset olivat ainakin suunnitelmallisempia kuin aikaisemmin.

Dikötter osoittaa myös Kiinan valtio-omisteisen pankkisektorin keskeisyyden uudistusajan talousmallille. Vaikka pankkeja on useita, ne ovat kaikki valtion johtamia. Pankit ovat kanavoineet kiinalaisten säästöt, ulkomaankaupan ylijäämät ja keskuspankin niille antamat lainat nimenomaan valtionyrityksille, jotka ovat saaneet lainansa muita matalimmilla koroilla. Jos yritykset eivät ole pystyneet maksamaan lainojaan takaisin, ne on annettu anteeksi tai yrityksille on annettu lisää lainaa ja ongelmaa on siten lykätty tulevaisuuteen kerta toisensa jälkeen. Tuloksena tästä yritykset ovat voineet investoida valtavia määriä pääomaa uusien tuotantolaitoksiin ja paikallishallinnon vastaavasti infrastruktuuriin. Näin syntyi uudistuskauden ”talousihmeen” ulkoinen ilmentymä, jonka me tunnemme hyvin Kiinaa koskevista kuvista: kaikkialle rakennettiin samanaikaisesti kiiltäviä pilvenpiirtäjiä, nopeita rautateitä, lentokenttiä, satamia, ja niin edelleen. Kun useimmat näistä investoinneista jäivät tappiollisiksi, valtiolliset pankit järjestivät uutta lainaa peittääkseen vanhan. Kuten Dikötter väittää, Kiinan talouskasvu on perustunut poliittiselle taloudelle, jossa poliittiset tavoitteet ovat sanelleet investoinnit ja taloudelliset seikat, myös ympäristönäkökulmat ovat olleet toissijaisia.

Sinänsä Dikötterin löydökset eivät ole tältäkään osin täysin uusia, mutta hän pysyy kirjassaan osoittamaan pidemmän aikajakson jatkuvuuden tässä ”Kiinan mallissa”, joka ei olennaisimmilta osiltaan juuri eroa komento-talouden ajasta. Myös tuolloin kannattamattomat valtionyritykset tuottivat huonolaatuisia tuotteita, jotka eivät menneet kaupaksi. Yritykset eivät kuitenkaan voineet mennä konkurssiin ja ne pidettiin toiminnassa tuilla ja lainoilla, joita ei koskaan tarvinnut maksaa takaisin.

Tuolloin ja taas uudistusajalla yritysten tehottomuus, ylituotanto sekä tuottamattomat investoinnit ovat johtaneet valtionyritysten velan holtittomaan kasvuun. Tästä seuranneet systeemiset kriisit ovat laukaisseet uudistuksia, jotka eivät kuitenkaan ole muuttaneet perusasetelmaa eli vähentäneet valtion kontrollia yrityksistä. Uudistukset ja uudet lainat sekä tuet ovat auttaneet hetken, kunnes valtionsektorin tehottomuus on jälleen kerran kasvanut liian ilmeiseksi ja uusia (näennäis)uudistuksia on tehty – ja niin edelleen.

Dikötterin teos on poliittisen talouden kuvauksena vahva, mutta teosta vaivaa tietty hajanaisuus. Osittain se johtuu Dikötterin käyttämistä lähdeaineistoista: iso osa lähteistä on kerätty Kiinan maakuntien arkistoista systematiikalla, jota ei selitetä lukijalle. Jättiläismaan todellisuus on paikallistasolla niin moninainen, että näin siitä syntyvä kuva jää pakostakin pirstaleiseksi. Vastavasti Kommunistinen puolue kuvataan liian monoliittisena samalla, kun länsimaat, erityisesti Yhdysvallat ja niiden Kiinan politiikan vaikuttajat, kuvataan transiitoteorian hämäämiksi ja/tai muuten naiiveiksi henkilöiksi, Henry Kissinger nimeltä mainiten. Samalla Dikötter tulkitsee Kiinan ja lännen välisten suhteiden huononemisen Kiinan omaksi syyksi ja korostaa, miten Kiinan johto on aina nähnyt USA:n vihollisenaan. Kirjan yksi erityinen piirre on se, miten hyvin Hongkongin osuus uudistuskauden tapahtumissa on esillä. Ehkä Dikötter pelkää Kiinan kiristyneen otteen erityshallintoalueellaan tulevaisuudessa estävän kriittisen historiankirjoituksen kaupungista. Kirjaa voi hyvin suositella niille, jotka haluavat yleiskuvan Kiinan talousuudistuksista ja aikakauden poliittisesta taloudesta, mutta tyhjentävä esitys Kiinan uudistuskauden poliittisesta historiasta se ei ole.

Lauri Paltmaa
Professori, Turun yliopisto

**Vastaväittäjä,
jos haluat julkaista arviosi
Historiallisessa Aikakauskirjassa
ota yhteyttä toimitukseen!**